

ЗА СИНТАКСИСА И СЕМАНТИКАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ КОНЮНКТИВНИ КОНСТРУКЦИИ

Анда Нягу
Йоркски университет, Торонто

Анда Нягу. О синтаксисе и семантике болгарского сослагательного наклонения

В этой статье представлен краткий обзор болгарских сослагательных конструкций как во вложенных, так и в корневых предложениях. Во введении рассматривается типология этих структур, показывая принадлежность болгарского языка к балканскому языковому союзу и то, что сослагательные конструкции являются одной из особенностей, характеризующих этот языковой союз. Показано, что по синтаксической конфигурации сослагательные наклонения образуются с помощью маркера сослагательного наклонения „да“, за которым следует глагол, спрягаемый по изъявительному наклонению. Эта частица не может быть отделена от глагола другими элементами (например, подлежащим) и может встречаться вместе с дополнительными элементами, такими как „че“. Из-за этих характеристик „да“ анализировался либо как маркер настроения, либо как вложенный комплементар, связанный с модальностью. С точки зрения использования, болгарское сослагательное наклонение употребляется во встроенных предложениях в структурах, соответствующих инфинитивам романского типа, а также сослагательным наклонениям романского типа. В корневых предложениях он используется для передачи различных модальных значений (например, деонтического или эпистемического).

Ключевые слова: синтаксис, семантика, болгарский язык, сослагательное наклонение

Anda Neagu. On the Syntax and Semantics of the Bulgarian Subjunctive

This article provides a brief overview of Bulgarian subjunctive structures in both embedded and root clauses. The introduction presents the typology of these structures by showing that Bulgarian belongs to the Balkan Sprachbund and that subjunctive constructions are one of the features characterizing this linguistic union. In terms of their syntactic configuration, subjunctives are visibly formed by means of the subjunctive marker *da*, followed by the verb inflected for the indicative mood. This particle cannot be separated from the verb by other elements (e.g. the subject), and it can co-occur with complementizers like *če*. Because of these characteristics, *da* has been analyzed either as a mood marker, or as a low complementizer associated with modality. In terms of its usage, the Bulgarian subjunctive is employed in embedded clauses in structures corresponding to Romance-type infinitives, as well as Romance-

type subjunctives. In root clauses, it is used to convey different modal meanings (e.g. deontic or epistemic).

Key words: syntax, semantics, Bulgarian language, subjunctive mood

Статията се фокусира върху едно общо за балканските езици лингвистично явление, каквото е широкото приложение на конюнктива. По-специално, основната цел на това изследване е да се направи преглед на употребите му в подчинени и главни изречения, като се обърне внимание на модалните значения в последните конструкции. Добре известно е, че в балканските езици съществува ясно изразена тенденция за използване на перифрастични форми на конюнктива (за т.нар. „балкански конюнктив“ вж. Асенова 2002), които се формират с частица (*да* на български), последвана от глаголен комплекс, който може да включва отрицание, клитични местоимения и клитични наречия. Глаголът, който се намира в глаголния комплекс, е обикновено в изявително наклонение (1):

(1) Трябва да ѝ го върнеш.

Както може да се забележи от пример (1), частицата на конюнктива предшества целия глаголен комплекс, който в пример (1) включва клитични местоимения. С други думи, въпреки че българският няма специфични морфологични маркери за подчинително наклонение, той използва различна лингвистична стратегия – индикатив заедно с частицата *да*.

В българския език конюнктивните конструкции се използват както в подчинени, така и в главни изречения. Въпреки че може би най-типична е употребата му в подчинени изречения, конюнктивът всъщност съответства не само на подчинени изречения, които в други индоевропейски езици, например западнороманските, се маркират с конюнктив, но и на подчинени изречения с инфинитив. Причината за това е в загубата или същественото редуциране на инфинитивите в балканските езици. Начинът, по който балканските езици използват конюнктива в главни изречения, също представлява специфична особеност на този езиков ареал.

1. Балканският езиков съюз (БЕС)

Лингвистичните данни, които се анализират в тази статия, принадлежат към онези явления, които обособяват балканския ареал като езиков съюз. Добре известно е, че това е лингвистична област, в която множество езици, които не са свързани генетично, се говорят в един и същ географски регион и споделят общи езикови характеристики поради своя продължителен контакт през вековете. Според изследователите на БЕС (вж. Банфи 1985, Асенова 2002) езиците, които принадлежат към един езиков съюз, трябва да имат някои от следните характеристики: 1) да

принадлежат към различни езикови групи, 2) да се говорят в съседни територии и 3) да са разработили поредица от съвместни езикови характеристики, най-вече фонетични и морфо-синтактични. В. Георгиев (Георгиев 1968, 1977) подчертава решаващата роля тъкмо на тези две езикови подсистеми при обособяването на езиковите съюзи: общите езикови характеристики трябва да са били генерирани в относително недалечен период от развитието на съответните езици (според автора – в периода на Ранната античност), иначе те не биха могли да се разглеждат като придобити, а като част от генетичния им профил.

Балканският езиков съюз е лингвистичен съюз, образуван от някои от езиците, които се говорят на Балканския полуостров, по-точно албански, български, гръцки, румънски (дакорумънски, мегленорумънски, арумънски), балкански ромски и частично сръбски. Причините за относително големия брой черти, споделяни от тези езици въпреки тяхната принадлежност към различни езикови групи от индоевропейското семейство, са многопластови и трябва да се търсят в няколко посоки. Например според А. Росети (Росети 1978) те могат да се припишат на три основни фактора: а) влиянието на тракийския, дакийския и илирийския субстрат; б) двуезичието в рамките на общата географска територия, което от своя страна е повлияно от социално-икономически фактори; в) културната хегемония на византийската цивилизация с нейната роля на генератор на културни модели, възприети впоследствие в целия балкански ареал. В. Георгиев също подчертава, че общите черти между балканските езици са резултат от комплексни причини – субстратни влияния, унаследени развойни тенденции, калкиране на чужди модели, но според него най-важната причина се корени в „езиковата и културната симбиоза в условията на общ исторически живот и продължителен би- и полилингвизъм“ (Асенова 2018: 35).

Особеностите, които споделят езиците от балканския езиков съюз, са много и включват няколко аспекта на всеки език, като най-важните са от морфо-синтактичен характер. Една от тях е морфологията на звателните форми, която тук (2) е представена с примери на румънски и български (вж. по-подробно Панъ Динделеган 2013 за румънски и Гаравалова 2004 за категорията вокатив в българския език):

- (2) а. *Maḡia* (номинатив) – *Maḡio* (вокатив) (румънски);
- б. Петър (обща форма) – Петре (вокатив) (български).

Друго явление, характерно за балканските езици, е наличието на задпоставен определителен член. Например (3):

- (3) а. Приятел – приятелят (български);
- б. *prieten* – *prietenul* (румънски).

Примерите в (4) от румънски, албански и български илюстрират балканския тип конюнктивна конструкция с участието на частица, по същество с модална семантика, и финитна глаголна форма:

- (4) а. *Vreau să beau* (румънски);
- б. *Dua të ri* (албански);
- в. Искам да пия (български).

2. Развитие на балканския конюнктив

Според някои лингвисти (Сандфелд 1930, Ролфс 1933, Джоузеф 1983) сходните стратегии за формиране на балканския тип подчинително наклонение са резултат от продължителен период на междуезикови контакти, но съществува и мнение (Демирадж 1970, Филипиде 1927), че езиците на Балканите са развили тези структури самостоятелно (вж. представената дискусия у Хил 2013). Ако анализираме балканските езици от диахронна гледна точка, забелязваме например, че българският никога не е имал конюнктив, докато гръцкият конюнктив се развива с времето и се превръща в еквивалент на индикатива (Асенова 2002). В гръцкия появата на конюнктива е свързана с изразяването на предходност във финални изречения, представляващи онзи функционален контекст, който е обусловил прехода от употреба на инфинитивен глагол към употреба на финитна форма в случаите, когато се въвежда от съюза *hina* – „за да“, който впоследствие се редуцира и се превръща в конюнктивна частица в новогръцки език (*na* – „да“). Тази промяна е породена от вторичните функции на конюнктива, които позволяват алтернативната употреба на инфинитивни и финитни конструкции. Намаленото използване на инфинитивни форми в гръцки е засвидетелствано в библейските текстове от VII век и след византийския период инфинитивът вече не се използва (Хорокс 2010). Развитието на тези конструкции с използване на частица, ако приемем хипотезата за контакт, е резултат от гръцкото влияние върху другите езици на Балканите. По-точно – гръцкият се разглежда като епицентър, от който се разширява употребата на тази конструкция. Що се отнася до българския език, първите преводи на Библията (IX/X в.) от гръцки повлияват върху развитието на конюнктива, който започва постепенно да заменя инфинитива в аналогични на гръцкия контексти, като инфинитивът най-дълго се запазва при т.нар. контролни глаголи (*мога, знам* и др.), изискващи кореферентност на субекта в главното и в подчиненото изречение (Кръпова 2001).

И. Кръпова и Г. Чинкуе (Кръпова, Чинкуе 2018) изтъкват, че макар конюнктивът и инфинитивът да се конкурират в българския език до XV/XVI в., замяната на инфинитивните форми с конюнктивни е засви-

детелствана по-рано и се явява отличителен белег на т.нар. неидентична референция (disjoint reference):

Първите употреби на *да*-конструкцията, изглежда, са свързани с използването на частицата като частица на неидентична референция в контексти (напр. във финални изречения), където инфинитивът би предполагал еднаквост на субекта (т.е. стриктна кореференция). Понякога обаче двете конструкции изглеждат (твърде) сходни. Например в Зографското евангелие намираме **испълниша са дъниѣ родити ѿи**, докато на същото място Асеманиевото евангелие използва *да*-конструкция: **испълниша са дъниѣ да родитъ** (Мирчев 1978: 233).

(Кръпова, Чинкуе 2018: 170, бел.18)

Противоположното мнение гласи, че развитието на гръцката структура на конюнктивна не оказва влияние върху развитието на другите балкански конюнктиви. Основният аргумент в полза на това твърдение идва от проблемите на хронологията. О. Мишеска-Томич (Мишеска-Томич 2006) обръща внимание на наблюдението на К. Мирчев (Мирчев 1937) и предлага следното тълкуване:

Замяната на инфинитива с конюнктивни конструкции в старобългарски е в противоречие с факта, че някои от инфинитивите в гръцките оригинали на Библията са преведени на старобългарски с финитни изречения, въведени от комплементизатора *да*, което показва, че употребите на инфинитив и конюнктив в гръцки и старобългарски са се различавали.

(Мишеска-Томич 2006: 413)

Каквато и хипотеза да приемем в отсъствие на специфично изследване върху етапите на документирания исторически развой, очевидно настаняването на балканския конюнктив е свързано с конкуренцията между наклоненията и със загубата на инфинитива като самостоятелна категория и изместването му от форми на индикатива.

3. Синтаксис на българския конюнктив

Българският конюнктив има следното разпределение в подчинените изречения (5а) и в главните изречения (5б):

(5) а. Искам Иван да дойде / Искам да дойде Иван;

б. Да мълчиш!

Първото условие за синтиктична реализация на балканския тип конюнктив е съседството на глагола и частицата *да*. Дори когато подлогът е лексикализиран, той трябва да се появи или преди, или след глаголният комплекс, образуван с конюнктивната частица и глагола. Това показва, че поведението на *да* се различава от поведението на комплементизатора *че*, вж. (6):

(6) Мисля, че Иван ще дойде.

Пример (6) показва, че когато присъства комплементизатор, подлогът може да се появи между него и глагола. Сравнението със словореда в (5), където подлогът не може да разкъса глаголният комплекс, показва, че конюнктивната частица не трябва да се анализира като съответстваща по позиция на комплементизатора *че*, т.е. *да* заема различна синтактична позиция.

В теоретичните разработки, основаващи се на схващането, че синтактичните единици в изречението са организирани йерархично, са предложени различни подходи относно позицията на *да*. В ранна своя статия И. Кръпова (Кръпова 1998) анализира *да* като елемент (съюз), чиито свойства са подобни на тези на другите комплементизатори в българския език, но синтактичната му позиция е йерархично по-ниска поради факта, че *да* притежава модални свойства. Други изследователи анализират *да* като елемент (частица), който заема вътрешноизреченска позиция, типично свързваща я с модалността (Риверо 1994, Кръпова 2001, 2021) или дори с темпоралността (глаголното време) (Сочанац 2017). Тези елементи обикновено заемат вътрешноизреченски позиции, задължително са по-ниски от позициите на комплементизаторите, които обикновено се разполагат в лявата периферия на изречението, защото са отговорни за илокутивната му сила или за синтактичния му тип (декларативно, въпросително и т.н.).

Има някои синтактични свойства на *да*, които подкрепят анализа на този елемент като флективен и го разграничават от комплементизаторите: а) *да* трябва да е строго съседен на следходния глагол, вж. (5а) по-горе; б) *да* има поведението на проклитика; в) може да се появи в главно изречение, вж. (5б); г) може да се появи съвместно с комплементизатор, както е показано по-долу (7):

(7) Проектът е замислен така, че да отговаря на стандартите.

Дотук обърнахме внимание на някои от синтактичните особености на българската конюнктивна частица. В следващия раздел ще разгледаме част от нейните употреби и тяхното значение.

4. Употребата на българския конюнктив

Конюнктивът се използва в българския език в подчинени и в главни изречения. Употребата му в подчинени изречения е може би по-фреквентна, тъй като, както споменахме и по-горе, той съответства на същинските конюнктиви в други индоевропейски езици, например западнороманските, а също и на подчинени изречения с инфинитив в езиците, които пазят тази особеност на глаголната морфология. Освен това начинът, по който балканските езици използват конюнктива в главни изречения, представлява специфична черта на балканския езиков съюз. По-долу ще покажем, че за разлика от западноро-

манските езици българският и другите балкански езици се отличават с разнообразна употреба на конюнктива, включваща широк спектър от модални значения и позволяваща появата на тази структура в изречения с различна илокутивна сила – императивни, въпросителни и декларативни.

4.1. Конюнктив в подчинените изречения

Беше вече споменато, че по-голямата честота на подчинения конюнктив се дължи вероятно на липсата на конструкции с инфинитив. Вж. (8):

- (8) а. Je veux aller au cinéma. (френски)
аз искам отивам (ИНФ) на кино
Искам да отида на кино.
- б. Maria deve studiare. (италиански)
Мария трябва учи. (ИНФ)
Мария трябва да учи.
- в. Иван иска да пее.

Примерите по-горе показват сравнение между два западноромански езика, а именно френски (8а) и италиански (8б), и български (8в). В романските езици например (8а; 8б) модални глаголи като *искам*, *мога*, *трябва* и др. задължително изискват инфинитив, ако главното и подчиненото изречение имат идентичен субект. Вж. и примерите в (9):

- (9) а. Je voudrais étudier le grec. (френски)
аз искам уча. (ИНФ + ОПР. ЧЛЕН) гръцки
- б. Mi piacerebbe studiare il greco. (италиански)
ми харесва уча. (ИНФ + ОПР. ЧЛЕН) гръцки
- в. Бих искал да уча гръцки.

В сравнение със западноромански езици (9а; 9б) българският показва различно поведение (9в). Освен с разликата по финитност, редуването на инфинитив/конюнктив в небалканските езици е свързано със семантичните свойства на главния глагол. Всъщност има глаголи, чиито семантични свойства изискват подлогът на глагола на главната структура и подлогът на подчинената структура да са кореферентни. Например фазовите глаголи имат тази характеристика. Следващите примери илюстрират как се държат тези глаголи (10):

- (10) а. Je commence à lire. (френски)
аз започвам (КОМП) чета. (ИНФ)
- б. Comincio a leggere. (италиански)
започвам (КОМП) чета. (ИНФ)
- в. Започвам да чета.

Романските езици като френски (10а) и италиански (10б) използват в тези случаи инфинитивни изречения, въведени със специален съюз ком-

плементизатор (à, а), докато българският си служи със същата *да*-конструкция като в (8) и (9), където съответните романски глаголи не изискват такъв съюз.

Друга част от романските глаголи – модалните – притежават лексикални свойства, които налагат задължителен избор на морфологичен конюнктив, въведен от редовния за тези езици комплементизатор (*que, che*), ако подлогът на главното изречение и подлогът на подчиненото изречение не са кореферентни, вж. (11):

- (11) а. Je veux qu' il apprenne. (френски)
аз искам (КОМП) той учи. (КОНЮНКТИВ)
б. Voglio che lui impari. (италиански)
искам (КОМП) той учи. (КОНЮНКТИВ)
в. Искам той да учи.

Примерите в (11а, б) илюстрират характерната за глаголите с желателна семантика употреба на конюнктив от романски тип. Другите типове глаголи, които също могат да се свързват с конюнктив, са модалните глаголи за вероятност и необходимост (епистемични), както и за позволение, задължение или забрана (деонтични)¹.

Накрая ще посочим още един контекст, изискващ конюнктив в българския и в останалите балкански езици: отрицателната форма за бъдеще време, както в пример (12). Тъй като в случая става въпрос за аналитична глаголна форма, също свързана с отрицателната семантика като подобласт на модалността (отрицание на вероятност), логично е в синтактичната редица негацията, която заема по-висока позиция от модалността в генеративните модели, да има обхват върху модалната частица, което води до отрицанието на вероятността:

- (12) Мария няма да дойде.

Примерите показват, че българският език използва т.нар. подчинително наклонение в структури, които съответстват както на инфинитиви, така и на конюнктиви от романски тип. Това свойство на българския и на балканските езици като цяло е свързано със загубата на инфинитива.

4.2. Подчинителното наклонение в главни изречения

Този раздел е посветен на прегледа на различните употреби на подчинителното наклонение в главни изречения. Също така ще представим терминологията, използвана в анализа, отнасяща се до различните модални значения, които те изразяват. По-конкретно ще покаже, че макар подлогът да се използва в главните изречения и в други езици, например

¹ Вж. по-долу за разграничението между епистемична и деонтична модалност.

в западните романски езици, съответните структури в българския език са по-разнообразни, що се отнася до тяхната интерпретация и модални характеристики. Вж. например (13):

(13) а. Dove dovrei andare? (италиански)

къде трябва отида. (ИНФ)

б. Къде да отида?

За разлика от италианския пример в (13а) българският в (13б) използва различна езикова стратегия за изразяване на същото значение: докато в първия случай се използва модален глагол, във втория се избира балкански конюнктив. Именно този вид употреби ще разгледаме в останалата част на този раздел, по-специално различните модални значения, предавани от подлози, които се срещат в главни изречения. Ще покажем, че подлогът може да се появява в изречения, носещи различна илокутивна сила: повелителна², въпросителна и декларативна. Освен това, за да опишем разнообразието от модални значения, изразявани в подобни изречения, свързваме императивните структури с един специфичен тип модалност, а именно деонтичната модалност, която може от своя страна да бъде класифицирана в четири подгрупи: задължение, желание, позволение и подкана. Въпросителните изречения, от друга страна, се свързват или с деонтична модалност, или с дубитативно-епистемична модалност. В последния случай съмнението, изразено от говорещия, може да се отнася или до истинната стойност на самото изказване, или до елементи, принадлежащи към контекста. Ще бъде показано също така, че конюнктивите, появяващи се в този тип изречения, могат да предават и други модални нюанси, най-вече миративност. И накрая това, което ще анализираме като декларативни клаузи, всъщност представляват съкратени конструкции, съответстващи на съкратени контрафактуални условни изречения или на структури. В следващите параграфи ще анализираме структури, взети от българския WordNet и Българския национален корпус, като се фокусираме върху модалните значения, изразявани от главни конюнктиви в повелителни, въпросителни и декларативни изречения (вж. по-подробно Нягу 2019).

Първо обаче ще разгледаме по-отблизо връзката между повелителното наклонение и конюнктива. Тези две „наклонения“³ имат не само

² Използваме термина „императив“ в традиционния смисъл, т.е. като морфологично маркирано повелително наклонение.

³ Тук няма да коментираме до каква степен има основание мнението, че в българския език конюнктивът е вид наклонение. Този спор в българската лингвистика е добре известен и мненията и досега са противоположни – вж. напр. Маслов (1962), Куцаров (1999: 400), Ницолова (2008).

редица общи морфосинтактични характеристики, но и споделят различни семантични свойства в междуетиков план. Докато балканските езици са склонни да заменят в определени случаи императива с конюнктивна, западните романски езици използват последния само в ситуации, в които липсва императивен морфологичен облик, който би могъл да се използва вместо него, или когато говорещият иска да изрази желание (волунтативна модалност) вместо заповед (императивна модалност). Последният тип ситуации обаче е характерен за балканските езици, всеки от които притежава императив като самостоятелна грамема. От семантична гледна точка двете основни общи свойства, които императивът и конюнктивът споделят с останалите наклонения, засягат това, което Джон Сърл и Даниел Вандервекен (1985) наричат „world-to-word fit“ (съответствие между света и езика), както и заради темпоралните ограничения, характерни за парадигмите на двете наклонения. От гледна точка на темпоралните рестрикции Т. Сочанац (2017) анализира славянските конюнктиви в подчинени изречения и показва, че те „могат да се свързват само с ограничен, ориентиран към бъдещето времеви интервал по отношение на референтното време на главния предикат“ (Сочанац 2017: 78). Що се отнася до първата характеристика, и императивът, и конюнктивът принадлежат към групата на наклоненията, изразяващи съответствие между света и езика (вж. дискусията, представена в Т. Сочанац 2017). По-конкретно семантиката на императивните изречения и на конюнктивите в главни изречения с императивно значение реферира към това какъв трябва да бъде светът според определени норми или според волята, желанията, очакванията на говорещия и т.н.

Задължението (т.нар. облигативна модалност) например винаги се свързва със заповеди, изречени от говорещия, или с поредица от правила/законали, на които адресатът трябва да се подчини, както е например в следното изречение (14):

(14) Да затвориш вратата!

Волята, от друга страна, измества желанията на говорещия, както и молбите и заповедите (Попова, Спенсер 2020). Използваме разграниченията, направени в изследванията на А. Аман и Дж. ван дер Ауера (Аман, Ван дер Ауера 2004), за да класифицираме волята, или волунтативната модалност в следните подвидове: подкана, увещаване или желание, които спадат към областта на опитативната модалност, понякога наричана и хортативна. Следните примери илюстрират употребата на конюнктивна в опитативно-модални пожелания (15а) и с подбудителна/хортативна (15б) семантика:

(15) а. Да бъдеш винаги щастлив!

б. Да се опитаме!

Примерите в (16) от българския WordNet и Българския национален корпус илюстрират употребата на конюнктивни конструкции, използвани в повелителни контексти:

(16) а. Ти да мълчиш!

б. Да се използва само за зайци под 5 кг.

в. Да разгледаме това следствие.

г. Да ви е честит новият стадион! (Пожела кметът на София.)

Примерите показват, че от гледна точка на т.нар. коренна модалност, която се свързва с твърдения относно това как трябва/може или не трябва/не може да стоят нещата от гледна точка на определени обстоятелства, а не от гледна точка на това, което говорещият знае, българските конюнктивни конструкции изразяват, между другото, задължение (един от аспектите на деонтичната модалност), както е в (16а) и (16б), и воля (един от аспектите на волунтативната модалност), както е в (16в) и (16г). Нека разгледаме примерите един по един.

Що се отнася до задължението, то може да идва или от говорещия (16а), или от някаква норма (16б). В първия случай говорещият налага на адресата да извърши или по-често да престане да извършва някакво действие, а именно да спре да говори. Въпросната употреба може да се свърже с това, което в традиционните граматика се нарича „повелително наклонение“. Не анализираме този пример като изразяващ хортативна модалност, т.е. като подбуда или призив, изразени от говорещия към адресата, защото смятаме, че в случая семантиката на изречението е по-силна и това я приобщава към семантичния подклас на задължението, а не към подкласа на хортативната модалност, която от своя страна е близка до волеизявлението. За сметка на това пример (16б) е по-лесен за анализиране, тъй като тук модалната семантика се основава на някакъв вид регулация. От това следва, че семантично този пример може да се анализира като задължение, наложено на адресата(ите) от някаква норма, която той или те трябва да спазва(т).

Що се отнася до волеизявявата, тя е представена от примера в (16в), който изразява кохортативно⁴ значение, и от примера в (16г), изразяващ оптативно значение. Първото е израз на желанието и призива на говорещия адресатът или адресатите да извършат определено действие, в частност в примера в (16в) говорещият иска адресатите да помислят за опре-

⁴ Кохортативното значение е подвид на хортативното значение: накратко казано, докато хортативното значение се използва, за да насърчи или подтикне някого да направи нещо, кохортативното значение включва говорещия като получател.

делен факт. Кохортативното значение се свързва с първо лице множествено число, следователно говорещият е един от адресатите. Както беше споменато по-горе, пример (16г) е изказване с оптативно значение. По-конкретно говорещият е кметът на София и той желае адресатите да се радват на новия стадион. Оптативната модалност включва само желанията на говорещия и няма апел, който да произлиза от тях. Следователно адресатите са по-скоро експериментатори, а не агенти.

Интерогативните конструкции, от друга страна, могат да изразяват или деонтична модалност, подобно на императивните конструкции, или епистемична модалност. По-конкретно тези изречения обикновено се използват за изразяване на съмнение, недоумение и волеизявление, наред с други субективномодални значения.

Следващите примери (17а; 17б) илюстрират как деонтичната модалност може да се изрази чрез въпросителна конструкция:

- (17) а. Да взема ли лъжичка?
б. Да тръгвам ли?

Пример (17а) е въпросително изречение, което изразява задължение или желание. Говорещият пита адресата дали трябва да вземе лъжица, защото това е наложено от обстоятелствата или се изисква от адресата, или защото адресатът иска говорещият да го направи. В първия случай изказването изразява задължение, защото предполага наложено действие, т.е. действие, което говорещият трябва да извърши. Във втория случай изказването изразява желание, защото включва желанието на адресата говорещият да извърши действието. Същата аргументация е приложима и към пример (17б).

Когато изразяват епистемична модалност, отнасяща се до истинното значение на дадено твърдение или по-точно до възможността или необходимостта от истина (Байби, Флайшман 1995), въпросителните структури обикновено изразяват съмнение, както е в пример (18) по-долу:

- (18) Ти да не си болен?

Примерът в (18) принадлежи към дубитативно-епистемичния подтип на модалността, чрез който говорещият изразява несигурност относно истинността на информацията, в случая – свързана със здравословното състояние на адресата.

Епистемичните въпроси понякога имат и други модални нюанси, като например миративност – термин, използван за обозначаване на изказване, съдържащо информация, която говорещият счита за нова или неочаквана (ДеЛанси 2001: 370). Вж. например (19):

- (19) Ти да не си си изпил акъла?
Ти да не си полудял, бе!

Структурите в (19) са изказвания, в които говорещият изразява недоумение, вероятно вследствие на предишно изказване на адресата. Тези въпросителни изречения имат дубитативно-епистемична семантика, а миративният нюанс е тясно свързан с дубитативната интерпретация, която се усилва чрез добавения ефект на неочаквано осъзнаване, неподготовеност на ума или изненада от страна на говорещия.

Последният тип структура, който ще опишем тук, са декларативните изречения, съдържащи конюнктивна конструкция. Тези структури най-често съответстват на контрафактуални условни изречения като тези в (20):

(20) а. Да беше се научил да пишеш (сега нямаше да се скиташ из горите).

б. Да го бях потърсила тук.

Изреченията в (20) показват поведение на съкратени изречения с условна семантика. Въпреки че пример (20а) може да се интерпретира и като пълнозначно условно изречение, анализът му като съкратено изречение е приложим както към (20а), така и към (20б), защото и в двата случая говорещият изказва съжаление за действие, свързано с миналото. В първия случай съжалението се отнася до действие, което адресатът е трябвало да извърши, докато във втория съжалението се отнася до действие, за което говорещият съжالياва, че не е извършил.

В този раздел разгледахме семантиката на конюнктивните конструкции в главни изречения. Беше показано, че т.нар. конюнктив в българския език може да се появи в повелителни, въпросителни и декларативни изречения и че всеки тип изречение притежава и допълнителни модални значения. Императивите могат да изразяват задължение или воля, интерогативите изразяват както коренна, така и епистемична модалност, докато декларативите имат контрафактивна семантика и изразяват съжалението на говорещия за действия, свързани с миналото и извършени от самия него или от друго лице. В по-широк езиков контекст всички тези модални значения се срещат и в останалите езици, принадлежащи към балканския езиков съюз.

5. Заключение

В тази статия бе направен общ преглед на конюнктивните конструкции в българския език от гледна точка на тяхната модалност. Беше показано, че основните характеристики, наблюдавани в тези синтактични структури, се споделят и от други балкански езици, по-конкретно от тези, които формират балканския езиков фонд. Т.нар. подчинително наклонение се употребява в българския език както в подчинени, така и в главни изречения, като двете употреби са свързани с различни синтактични и се-

мантични характеристики. Употребата на балкански тип конюнктив в подчинените изречения в българския език и в другите балкански езици съответства както на конюнктив, така и на инфинитив от романски тип.

От друга страна, употребите на конюнктивни конструкции в главни изречения служат предимно за изразяване на специфични модални значения, което позволява да се избегне използването на модален глагол, за разлика от аналогични контексти в романските езици, в които модалният глагол е задължителен. Конюнктивни конструкции могат да се появят в повелителни, въпросителни и декларативни структури, където изразяват главно деонтична и епистемична модалност. Изследването на тези структури би могло да се превърне във важен инструмент за по-задълбочено разбиране на някои синтактични и семантични характеристики на българския език и на типологичното му място в балканския езиков съюз.

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езикознание*. [Asenova, P. *Balkansko ezikoznanie*]. Велико Търново: Фабер, 2002.
- Аман, Ван дер Ауера 2004:** Ammann, A., J. van der Auwera. Complementizer-headed main clauses for volitional moods in the languages of South-Eastern Europe. // Olga Mišeska Tomić (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2004, 293 – 314.
- Байби, Флайшман 1995:** Bybee, J., S. Fleischman. Modality in grammar and discourse: An introductory essay in Modality. // Joan L. Bybee, Suzanne Fleischman (eds.). *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 1995, 1 – 14.
- Банфи 1985:** Banfi, Em. *Linguistica balcanica*. Bologna: Zanichelli, 1985.
- Гаравалова 2004:** Гаравалова, Ил. За организацията на морфологическата категория ‘вокатив’ и характера на т.нар. звателни форми в съвременния български книжовен език. [Garavalova, Il. Za organizatsiyata na morfologicheskata kategoriya ‘vokativ’ i haraktera na t.nar. zvatelni formi v savremenniya balgarski knizhoven ezik.] // *Български език*, 2004, № 2 – 3, 137 – 142.
- Георгиев 1968:** Georgiev, Vl. Le problème de l’union linguistique balkanique. // *Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*. Bd. VI Linguistique. Sofia, 1968, 7 – 19.
- Георгиев 1977:** Georgiev, Vl. L’union linguistique balkanique. L’état actuel des recherches. // *L’Union linguistique balkanique. Actes du colloque international sur les problèmes de la linguistique balkanique*. Varna, 11 – 16 octobre 1976. Sofia, 1977, 5 – 15.

- ДеЛанси 2001:** DeLancey, S. The mirative and evidentiality. // *Journal of Pragmatics* 33.3, 2001, 369 – 382.
- Демирадж 1970:** Demiraj, S. De la perte de l'infinifitif en albanais. // *Studia Albanica* 7, 1970, 125 – 130.
- Джоузеф 1983:** Joseph, B. *The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Кръпова 1998:** Krapova, I. Subjunctive complements, null subjects and case checking in Bulgarian. // *University of Venice Working Papers in Linguistics* 8, 1998, № 2, 73 – 93.
- Кръпова 2001:** Krapova, I. Subjunctives in Bulgarian and Modern Greek. // Angela i Ralli, Maria Luisa Rivero (eds.). // *Comparative Syntax of the Balkan Languages*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2001, 105 – 126.
- Кръпова 2021:** Krapova, I. Complementizers and particles inside and outside of the left periphery: The case of Bulgarian revisited. // Björn Wiemer, Barbara Sonnenhauser (eds.). *Clausal complementation in South Slavic*. Berlin and Boston: Mouton de Gruyter, 2021, 211 – 269.
- Кръпова, Чинкуе 2018:** Krapova, I., G. Cinque. Universal Constraints on Balkanisms. A case study: The absence of Clitic Climbing. // Iliyana Krapova, Brian Joseph (eds.). *Balkan Syntax and (Universal) Principles of Grammar*. Berlin and Boston: Mouton de Gruyter, 2018, 151 – 196.
- Куцаров 1999:** Куцаров, И. Морфология. // Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. [Kutsarov, I. Morfologija. // Boyadzhiev, T. I. Kutsarov, Y. Penchev. *Savremeneni balgarski ezik*.] София: ИК „Петър Берон“, 1999.
- Маслов 1962:** Маслов, Ю. С. К семантике болгарского конъюнктива. [Maslov, Y. K semantike bolgarskovo konyunktiva.] // Учен. зап. ЛГУ. № 316. Сер. филол. наук. Вып. 64. *Славянское языкознание*: Сб. ст. / Отв. ред. Б. А. Ларин. Л.: Изд-во ЛГУ, 1962, 3 – 10.
- Мирчев 1937:** Мирчев, К. *Към историята на инфинитивната форма в българския език*. [Mirchev, K. Kam istoriyata na infinitivnata forma v balgarskiya ezik.] София: Придворна печатница, 1937.
- Мишеска-Томич 2006:** Mišeska-Tomić, O. *Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features*. Dordrecht: Springer, 2006.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология* [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Нягу 2019:** Neagu, A. *The Syntax and Semantics of Bare Subjunctives in Romanian: a Balkanism*. MA Thesis, 2019.

- Пань Динделеган 2015:** Pană Dindelegan, G. *The syntax of Old Romanian*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Попова, Спенсер 2020:** Popova, G, A. Spencer. Volitional Mood in South Slavic with a Focus on Bulgarian: A Paradigmatic View. // *Linguistica*, 60, № 1, 61 – 81.
- Риверо 1994:** Rivero, M. L. Clause Structure and V-Movement in the Languages of the Balkans. // *Natural Language and Linguistic Theory* 12, 1994, 63 – 120.
- Ролфс 1933:** Rohlfs, G. *Scavi linguistici nella Magna Graecia*. Halle-Roma, 1933.
- Росети 1978:** Rosetti, Al. *Istoria limbii române I*. Bucharest: ed. Științifică și enciclopedică, 1978.
- Сандфелд 1930:** Sandfeld, Kr. *Linguistique balkanique: problèmes et résultats*. Paris: Champion, 1930.
- Сочанац 2017:** Sočanac, T. *Subjunctive Complements in Slavic Languages: A Syntax-Semantics Interface Approach*. Doctoral Thesis, 2017.
- Сърл, Вандервекен 1985:** Searle, J., Vanderveken, D. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press, 1985.
- Филипиде 1927:** Philippide, Al. *Originea românilor*. Iași: Viața Românească, 1927.
- Хил 2013:** Hill, V. The emergence of the Romanian subjunctive. // *The Linguistic Review* 30.4, 2013, 547 – 583.
- Хил, Мишеска-Томич 2009:** Hill, V., O. Mišeska-Tomić. A Typology of Subjunctive Complements in Balkan Languages. // *Bucharest Working Papers in Linguistics XI*, № 1, 2009, 197 – 208.
- Хорокс 2010:** Horrocks, G. *Greek: a history of the language and its speakers*. Wiley-Blackwell, 2010.